WORLD FORUM ON ACADEMIC INNOVATION AND DIGITAL LITERACY

QIZLAR TARBIYASIDA MAKTAB, OILA VA MAHALLA HAMKORLIGINING PEDAGOGIK SAMARADORLIGINI TA‘MINLASH OMILLARI

Abdurazoqova Marg‘uba Muxammad qizi - Qori Niyoziy nomli Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Maqolada qizlar tarbiyasida maktab, oila va mahalla hamkorligining pedagogik samaradorligini ta‘minlovchi omillar ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Abu Rayhon Beruniyning komil inson g‘oyasi, o‘zbek pedagogika fanidagi tadqiqotlar, shuningdek Jon Xetti (John Hattie) boshchiligidagi “Visible Learning” xalqaro tadqiqoti va ota-onalar ishtirokiga oid metatahlillar qiyosiy o‘rganilgan. Samaradorlikni belgilovchi asosiy pedagogik omillar va ularni amaliyotda ta‘minlash yo‘llari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: qizlar tarbiyasi, maktab-oila-mahalla hamkorligi, pedagogik samaradorlik, jamoaviy samaradorlik, ta‘sir o‘lchami, milliy qadriyatlar, xalqaro tajriba.

KIRISH

Qizlar tarbiyasida maktab, oila va mahalla hamkorligi masalasi o‘zbek pedagogik fikrida chuqur ildizlarga ega. Buyuk allomamiz Abu Rayhon Beruniy fikricha, inson kamolga yetishining eng muhim omillari ilmli-ma‘rifatli bo‘lish va yuksak axloqlilikdir, bolalarni tarbiyalashda esa axloqiy, mehnat, nafosat tarbiyasi, oila tarbiyasi va xalqlar o‘rtasidagi do‘stlik-hamkorlik tushunchalari katta ahamiyatga ega [1.1]. Bu g‘oyalar faqat o‘z zamonasi uchun emas, balki bugungi kunda ham qizlar tarbiyasida maktab-oila-mahalla hamkorligini tashkil etishning ma‘naviy-falsafiy asosini tashkil etadi.

Yosh avlodni yaxshi xulqli va davlat ramzlariga sadoqatli qilib tarbiyalashda ularning yosh va xarakter xususiyatlariga alohida ahamiyat berish lozim, chunki

bularsiz tarbiyada ko‘zlangan maqsadga erishib bo‘lmaydi [2.1]. Tadqiqotchilar ta‘kidlashicha, oila, mahalla va maktab hamkorligida muayyan tamoyil va bosqichlarga amal qilingandagina samaradorlik yuqori bo‘ladi, jumladan birinchi bosqichda yosh oilalar bilan ishlash, ularga farzand tarbiyasi haqida falsafiy va tibbiy bilim berish, bu jarayonga tibbiyot xodimlari va obro‘li xotin-qizlarni jalb etish muhim ahamiyat kasb etadi [2.1].

Xalqaro pedagogik fanda ushbu muammoning ilmiy ahamiyati Jon Xettining (John Hattie) “Visible Learning” (Ko‘rinadigan ta‘lim) tadqiqoti orqali ham tasdiqlangan. 2103 metatahlilni, 132 ming dan ortiq tadqiqotni va 300 milliondan ortiq o‘quvchini qamragan ushbu yirik ilmiy ish o‘quvchi yutuqlariga ta‘sir ko‘rsatuvchi 320 dan ortiq omilni aniqlagan va har biriga ta‘sir o‘lchamini (effect size) hisoblab chiqqan, bunda o‘rtacha ta‘sir o‘lchami 0,4 ball atrofida bo‘lib, bu bir o‘quv yili davomidagi o‘rtacha rivojlanishga teng [6.1]. Xettining tadqiqotiga ko‘ra, jamoaviy pedagogik samaradorlik (collective teacher efficacy) o‘quvchi yutuqlariga ta‘sir ko‘rsatuvchi omillar ro‘yxatida birinchi o‘rinda turadi va u ijtimoiy-iqtisodiy holatga qaraganda uch baravar, oilaviy muhit va ota-onalar ishtirokiga qaraganda esa uch baravardan ortiq kuchli ta‘sirga ega [5.1].

Maqolaning maqsadi-qizlar tarbiyasida maktab, oila va mahalla hamkorligining pedagogik samaradorligini ta‘minlovchi omillarni milliy pedagogik meros, zamonaviy ilmiy adabiyotlar va xalqaro metatahlil natijalari asosida ochib berishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Milliy pedagogik va falsafiy meros

“Yosh avlodni ma‘naviy-axloqiy tarbiyalashda oila, mahalla hamda ta‘lim muassasasi hamkorligi” Kontseptsiyasining asosiy maqsadi yosh avlodni o‘zbek xalqining boy milliy, madaniy, tarixiy an‘analari va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali pedagogik texnologiyalar asosida tarbiyalash, ota-onalar, pedagoglar va mahalla faollarining milliy pedagogik madaniyatini oshirishdan iborat

ekanligi belgilangan [3.1]. Kontseptsiyada milliy va umuminsoniy tarbiyaning o‘zaro aloqasi alohida ta‘kidlanadi.

Oila tarbiyasi va farzand taqdiri masalasida tadqiqotchilar ota-onaning farzand tarbiyasi uchun mas‘ul, to‘la javobgar shaxs ekanligini, bolaning tabiiy imkoniyatlari va qiziqishlaridan kelib chiqib unga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatishning avvalambor oiladan boshlanishini ta‘kidlaydilar; maktab yoshiga kelganda esa oila va maktab, ota-ona va ustoz hamkorligi masalasi dolzarblashadi, bunda ham ota-onaning roli hamisha yetakchi bo‘lib qoladi [4.1].

Xalqaro ilmiy metatahlillar

Xettining “Visible Learning” tadqiqotida jamoaviy pedagogik samaradorlikning yuqori ta‘sir kuchi shu bilan izohlanadi: o‘qituvchilar o‘zlari va hamkasblari birgalikda o‘quvchilar muvaffaqiyatiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatishga qodir ekanligiga ishonganda, ular ota-onalar ishtirokini jalb qilish, muammoli xulq-atvor bilan samarali ishlash kabi yuqori natijali strategiyalarni qo‘llashga moyil bo‘ladi [5.1]. Bu xulosa qizlar tarbiyasida ham, avvalo, pedagoglar jamoasining o‘zida hamkorlikka ishonch va birlashgan kuch tuyg‘usini shakllantirish zarurligini ko‘rsatadi, shundan keyingina oila va mahalla bilan tashqi hamkorlik samarali bo‘ladi.

Ota-onalar ishtirokining akademik natijalarga ta‘siri bo‘yicha 2000–2013-yillar oralig‘ida o‘tkazilgan 37 ta tadqiqotni qamragan metatahlilda ota-onalar ishtirokining akademik o‘zlashtirishga ijobiy va o‘rtacha darajadagi ta‘siri aniqlangan, bunda maktab asosidagi ishtirok (school-based involvement) uy sharoitidagi ishtirokka (home-based involvement) qaraganda kuchliroq ta‘sir ko‘rsatgani, ota-onalik nazorati (parental control) esa zaif salbiy ta‘sirga ega ekanligi qayd etilgan [7.1]. Muhimi, ushbu tadqiqot ota-onalar ishtirokining rivojlanayotgan davlatlarda rivojlangan davlatlarga nisbatan kuchliroq ta‘sir ko‘rsatishini, so‘nggi yillardagi nashrlarda esa ta‘sir o‘lchamining pasayish tendensiyasini ko‘rsatgan, bu o‘zgaruvchan oilaviy tuzilmalar va texnologik o‘zgarishlar bilan izohlanadi [7.1].

Boshqa keng qamrovli tadqiqotda ota-onalarning yuqori va aniq kutilmalari, bolalar bilan maktab faoliyati va kelajak rejalari haqida muloqot qilishi, shuningdek o‘qituvchilar bilan farzandining muvaffaqiyati yoki qiyinchiliklari yuzasidan aloqa o‘rnatishi yuqori akademik natijalar bilan barqaror bog‘liq ekanligi aniqlangan [8.1]. O‘rta maktab o‘quvchilari orasida olib borilgan boshqa tadqiqotda ota-onalar ishtiroki va o‘zlashtirish o‘rtasida statistik jihatdan yuqori va ishonchli ijobiy bog‘liqlik (r=0,910) aniqlangan [10.1], bu esa ota-onalar ishtirokining bolalar ta‘lim natijalariga bevosita ta‘sir ko‘rsatishini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa qilib aytganda, milliy pedagogik-falsafiy meros maktab-oila-mahalla hamkorligining qadriyatli-axloqiy asoslarini belgilab bersa, xalqaro metatahlillar bu hamkorlikning qaysi shakllari (maktab asosidagi ishtirok, yuqori kutilmalar, o‘qituvchi-ota-ona muloqoti) eng yuqori samaradorlikka ega ekanligini aniq ko‘rsatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda nazariy tahlil, tizimlashtirish, qiyosiy-pedagogik tahlil, metatahlil natijalarini tahlil qilish va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Milliy falsafiy-pedagogik meros, ilmiy-uslubiy adabiyotlar va xalqaro ilmiy metatahlillar tahlil qilindi. Metodologik asos sifatida aksiologik, tizimli-faoliyatli va qiyosiy-pedagogik yondashuvlar olindi, bu samaradorlik omillarini yaxlit tizimda ko‘rib chiqish imkonini beradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

1. Pedagogik samaradorlikni belgilovchi asosiy omillar

O‘tkazilgan tahlil natijalariga ko‘ra, qizlar tarbiyasida maktab, oila va mahalla hamkorligining pedagogik samaradorligini ta‘minlovchi quyidagi asosiy omillarni ajratish mumkin. Birinchidan, pedagoglar jamoasining jamoaviy samaradorlikka ishonchi - Xetti tadqiqotiga ko‘ra bu omil boshqa barcha omillardan, jumladan oilaviy muhit va ota-onalar ishtirokidan, kuchliroq ta‘sirga ega [5.1]. Ikkinchidan, maktab asosidagi ota-ona ishtirokining ustunligi - metatahlil natijalariga ko‘ra ota-onalarning

maktab tadbirlari, kengashlari va pedagoglar bilan bevosita aloqasiga asoslangan ishtirok shakllari uyda bajariladigan nazoratga qaraganda samaraliroqdir [7.1].

Uchinchidan, yuqori va aniq pedagogik kutilmalar - ota-onalar va mahalla faollarining qizlar oldiga qo‘yadigan ta‘lim-tarbiyaviy maqsadlarining yuqori va aniq bo‘lishi ularning muvaffaqiyatiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi [8.1]. To‘rtinchidan, izchil va bosqichma-bosqich hamkorlik - yosh oilalar bilan ishlashdan boshlab, davriy ravishda kengayib boruvchi hamkorlik tizimi yuqori samara beradi [2.1]. Beshinchidan, milliy-axloqiy qadriyatlar bilan uyg‘unlik - Beruniy ta‘kidlagan ilm-ma‘rifat va yuksak axloq tamoyillariga asoslangan tarbiya barcha zamonlarda barqaror samara beradi [1.1].

2. Samaradorlikni ta‘minlashning pedagogik shartlari

Yuqorida ko‘rsatilgan omillarni amaliyotda ta‘minlash uchun quyidagi pedagogik shartlarga rioya qilish zarur:

1. Pedagoglar jamoasida hamkorlik va o‘zaro ishonch muhitini shakllantirish - jamoaviy samaradorlikni oshirish maktab rahbariyatining birinchi ustuvor vazifasi bo‘lishi lozim [5.1].
2. Ota-onalar va mahalla faollarini maktab faoliyatiga bevosita jalb etish (kengashlar, tadbirlar, ko‘ngillilik) - bu shakl uyda bajariladigan nazoratdan ko‘ra samaraliroq [7.1].
3. Qizlar va ularning oilalari uchun yuqori, biroq real kutilmalarni shakllantirish va bu haqda muntazam muloqot olib borish [8.1].
4. Hamkorlikni yosh oilalar bilan ishlashdan boshlab bosqichma-bosqich kengaytirish, har bir bosqichda tegishli mutaxassislarni (tibbiyot xodimlari, psixologlar, obro‘li mahalla faollari) jalb etish [2.1].
5. Natijalarni davriy o‘lchash va tahlil qilish - metatahlil uslubidagi kabi, hamkorlikning aniq ta‘sirini statistik kuzatish orqali baholash.

3. Samaradorlikni ta‘minlashning bosqichli modeli

Qizlar tarbiyasida maktab, oila va mahalla hamkorligining pedagogik samaradorligini ta‘minlashning uch bosqichli modelini taklif etish mumkin. Birinchi, ichki tayyorgarlik bosqichida maktab pedagoglar jamoasida jamoaviy samaradorlik va hamkorlik madaniyati shakllantiriladi. Ikkinchi, tashqi hamkorlik bosqichida ota-onalar va mahalla faollari maktab asosidagi faoliyatga bosqichma-bosqich jalb etiladi, yuqori kutilmalar va muntazam muloqot tizimi yo‘lga qo‘yiladi. Uchinchi, baholash va takomillashtirish bosqichida hamkorlik natijalari statistik va sifat ko‘rsatkichlari orqali tahlil qilinadi, samarali amaliyotlar mustahkamlanadi va kengaytiriladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, qizlar tarbiyasida maktab, oila va mahalla hamkorligining pedagogik samaradorligini ta‘minlash ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u milliy-axloqiy qadriyatlarga, pedagoglar jamoasining ichki birligiga va ilmiy jihatdan tasdiqlangan hamkorlik shakllariga asoslanishi lozim. Abu Rayhon Beruniyning komil inson g‘oyasi va o‘zbek olimlarining bosqichli hamkorlik modeli ushbu jarayonning qadriyatli-uslubiy asosini, Jon Xettining “Visible Learning” tadqiqoti va ota-onalar ishtirokiga oid xalqaro metatahlillar esa qaysi omillar eng yuqori samara berishini aniq ko‘rsatadigan ilmiy-empirik asosni tashkil etadi.

Taklif etilgan uch bosqichli model - ichki tayyorgarlik, tashqi hamkorlik va baholash-takomillashtirish - amaliyotga tatbiq etilganda qizlar tarbiyasida maktab, oila va mahalla hamkorligini tizimli, ilmiy asoslangan va yuqori samarali jarayonga aylantirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

[1] Beruniy A.R. Komil inson haqida ta‘limot (zamonaviy tadqiqotchilar tomonidan tahlili) // “Ilmiy psixologik adabiyotlarda bola tarbiyasida maktab, oila va mahalla hamkorligining ijtimoiy-psixologik jihatlarining o‘rganilishi”, CyberLeninka ilmiy maqola. - 1-b.

[2] Oila, mahalla, maktab hamkorligida tamoyil va bosqichlar (yosh oilalar bilan ishlash bosqichi) // o‘sha manba. - 1-b.

[3] “Yosh avlodni ma‘naviy-axloqiy tarbiyalashda oila, mahalla hamda ta‘lim muassasasi hamkorligi” Kontseptsiyasi // Qo‘qon DPI ilmiy axboroti. - 1-b.

[4] “Zamonaviy oilada, farzand tarbiyasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish masalalari” respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. - 1-b.

[5] Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. - London: Routledge, 2009; Donohoo J. The Power of Collective Efficacy // Educational Leadership, ASCD. - 2018. - 1-b.

[6] Hattie effect size list - 256 Influences Related To Achievement // VisibleLearning.org. - 1-b.

[7] Boonk L. et al. A review of the relationship between parental involvement indicators and academic achievement // Educational Research Review; A Meta-Analysis of the Effect of Parental Involvement on Students’ Academic Achievement. - 2020. - 1-b.

[8] Castro M. et al. Parental involvement on student academic achievement: A meta-analysis // ScienceDirect, Educational Research Review. - 2015. - 1-b.

[9] Maktab–oila–mahalla hamkorligining qizlar ijtimoiy faolligini oshirishga ta‘siri // “Maktabgacha va maktab ta‘limi” ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. - 393-b.

[10] Parental involvement on student academic achievement: A meta-analysis (social studies, secondary level) // Academia.edu ilmiy nashri. - 1-b. (r=0,910 statistik bog‘liqlik).